

De maatschappelijke bijdrage van familiebedrijven in beeld

In opdracht van

FBNed | FamilieBedrijven Nederland
Stichting Familie Onderneming

Amsterdam, 15 maart 2024

VOORWOORD

- Wie aan familiebedrijven denkt, denkt aan bedrijven die zich richten op de lange termijn en stevig verankerd zijn in de lokale gemeenschap.
- Uit internationaal kwalitatief wetenschappelijk onderzoek blijkt dat familiebedrijven denken in generaties en streven naar continuïteit. De focus ligt op het langetermijnperspectief van investeringen, financiële stabiliteit, stabiele werkgelegenheid en efficiënte besluitvorming. Familiebedrijven benoemen in hun missie en visie daarom vaak een duidelijk langetermijndoel, ondersteunen (lokale) maatschappelijke organisaties en herinvesteren behaalde resultaten in de onderneming. Financiële stabiliteit en voorzichtigheid, waar het gaat om vreemd vermogen en schulden, verhogen de kans om economische crises te doorstaan.
- Internationaal kwantitatief wetenschappelijk onderzoek bevestigt het kwalitatieve beeld dat bestaat en voegt daar de omvang van de bijdrage aan de samenleving aan toe.
- Kwantitatief onderzoek naar familiebedrijven in Nederland is beperkt. De belangrijkste reden is dat pas recent familiebedrijven in CBS-gegevens te identificeren zijn. Uit deze nieuwe data komen kwantitatieve inzichten naar voren die het internationale beeld bevestigen. Voor een volledig beeld van het ecosysteem van bedrijven waar familiebedrijven onderdeel van zijn, is nader onderzoek gewenst.
- In dit onderzoek brengen we de bijdrage van familiebedrijven in Nederland in beeld. Het onderzoek is gebaseerd op wetenschappelijke literatuur, interviews met experts, een enquête onder een aantal familiebedrijven en gegevens op bedrijfsniveau om de economische effecten en bijdrages te meten.

INHOUD

Dit onderzoek brengt de maatschappelijke bijdrage van familiebedrijven in Nederland in beeld aan de hand van een empirische analyse, een enquête onder een aantal familiebedrijven, interviews met experts en de wetenschappelijke literatuur.

De rapportage bestaat uit zes onderdelen

1. Vraagstelling en samenvatting	pagina's 4-8
2. Onderscheidende kenmerken familiebedrijven	pagina's 9-17
3. Synthese van de bevindingen van het onderzoek	pagina's 18-23
4. Bevindingen in detail	pagina's 24-44
5. Nut en noodzaak van fiscale regelingen	pagina's 45-50
6. Conclusie	pagina's 51-52

Aan het einde van de rapportage bevinden zich bijlages met onderzoeksverantwoording (pagina's 53-61).

1. VRAAGSTELLING EN SAMENVATTING

VRAAGSTELLING

Het in beeld brengen van de bijdrage van familiebedrijven aan de Nederlandse economie geschiedt aan de hand van drie vragen.

1. Wat is de bijdrage van familiebedrijven aan de Nederlandse economie?
2. Is er een structureel verschil tussen familiebedrijven en niet-familiebedrijven dat leidt tot positieve effecten die beleidsmaatregelen rechtvaardigen?
3. Is de maatschappelijke bijdrage van familiebedrijven groter dan die van niet-familiebedrijven?

Beantwoording van deze drie vragen vindt plaats met:

- een literatuurstudie van de internationale wetenschappelijke literatuur;
- een empirische analyse van data op bedrijfsniveau gericht op
 - de economisch bijdrage (zoals toegevoegde waarde, werkgelegenheid en innovatie),
 - structurele verschillen met niet-familiebedrijven (zoals liquiditeit en solvabiliteit) en
 - conjuncturele stabiliteit (zoals crisisbestendigheid tijdens COVID-19);
- de antwoorden op vragen uit een enquête onder 104 familiebedrijven; en
- het resultaat van interviews met experts en beleidsmakers.

SAMENVATTING (1)

- **Familiebedrijven vergroten de macro-economische stabiliteit en hebben een dempend effect op economische schommelingen.** Door hun structuur en governance zijn ze sneller in staat om bij te sturen. Dit leidt tot minder maatschappelijke kosten, vooral in tijden van crises wat zichtbaar is in minder ontslagen, minder vaak gebruik van overheidsregelingen en minder faillissementen. Het onderliggende continuïteitsstreven van familiebedrijven leidt tot andere keuzes dan winstmaximalisatie, waardoor de baanzekerheid van werknemers hoger is.
- **Het continuïteitsstreven komt voort uit betrokkenheid van de familie bij het bedrijf en de omgeving.** Niet toevallig zijn familiebedrijven gevestigd in regio's waar de onderlinge verbondenheid groter is en dragen zij actief bij aan goede doelen en sponsoring van (lokale) initiatieven. Familiebedrijven hebben een langetermijnonoriëntatie waar het gaat over de doelen van de onderneming. Zij voeren een financieel conservatief beleid, wat zich uit in een hoge solvabiliteit en liquiditeit.
- **Familiebedrijven zijn gemiddeld arbeidsintensiever dan niet-familiebedrijven.** Uit het onderzoek komt naar voren dat familiebedrijven gemiddeld voor iedere eenheid productie of dienstverlening meer arbeid dan kapitaal inzetten. Bedrijven in dezelfde sector of met dezelfde activiteiten die arbeidsintensiever zijn, zijn over het algemeen minder productief. Een waarschijnlijke verklaring is dat minder wordt geïnvesteerd in arbeidsbesparende technologie en technologie die de symbiose tussen mens en machine optimaliseert.

SAMENVATTING (2)

- **Een lagere productiviteit leidt tot lagere toegevoegde waarde per fte.** Het onderzoek laat zien dat identieke familiebedrijven gemiddeld genomen een lagere toegevoegde waarde per fte realiseren en lagere beloningen kennen dan niet-familiebedrijven. Ook kan een relatie worden gelegd met innovatie-inspanningen. Familiebedrijven maken gemiddeld genomen minder gebruik van innovatieregelingen als de WBSO. Hoewel een imperfecte indicator van werkelijke innovatie-inspanningen, komt deze bevinding overeen met een lagere gemiddelde productiviteit.
- **Bedrijfsopvolgingsregelingen om de continuïteit van familiebedrijven te ondersteunen zijn doeltreffend.** EU-landen kennen regelingen voor bedrijfsopvolging (of kennen geen erf- en schenkbelasting). Deze regeling zijn doeltreffend, omdat zij de continuïteit van bedrijven faciliteren. Aanbevelingen om de doelmatigheid van de regelingen te verhogen worden in Nederland doorgevoerd door het vermogensbegrip te beperken tot ondernemingsvermogen. Nederland bevindt zich met nieuw voorgestelde wetgeving echter onder het Europees gemiddelde. Dit vermindert de positieve effecten van familiebedrijven voor de stabiliteit van de economie in termen van continuïteit, werkgelegenheid en macro-economische demping. Bovendien kan het ertoe leiden dat de maatschappelijke bijdrage van familiebedrijven minder wordt, als zij worden overgenomen door andere partijen of minder ruimte hebben voor maatschappelijke doelen. Ten slotte heeft een ongelijker speelveld een negatief effect op belastingopbrengsten en werkgelegenheid in Nederland als bedrijven hun activiteiten naar het buitenland verplaatsen.

SAMENVATTING (3)

- **Meer kwantitatief onderzoek is noodzakelijk om de bijdrage van familiebedrijven beter te meten.** Dit onderzoek brengt voor het eerst de economische en maatschappelijke bijdrage van familiebedrijven in Nederland in beeld door zoveel mogelijk gegevens op bedrijfsniveau te benutten. Hierdoor is een vergelijking te maken van identieke bedrijven die alleen verschillen in hun eigendomsstructuur. Dit onderzoek levert nieuwe inzichten op over continuïteit, werkgelegenheid en toegevoegde waarde van familiebedrijven. Veel van het onderzoek is tot op heden kwalitatief van aard, waardoor de omvang en aard van de bijdrage van familiebedrijven onderbelicht blijft. Vooral op het terrein van het begrijpen van innovatie-activiteiten en de bijdrage van investeringen in maatschappelijke doelen is meer kwantitatief onderzoek nodig.

2. ONDERSCHIEDENDE KENMERKEN FAMILIEBEDRIJVEN

WAT IS EEN FAMILIEBEDRIJF?

In deze studie hanteren we de definitie van het CBS die is gebaseerd op de Europese definitie van familiebedrijven.

- Een bedrijf is gedefinieerd als familiebedrijf indien:
 - De meerderheid van de besluitvormingsrechten in het bezit is van de natuurlijke perso(o)n(en) die de onderneming opgericht heeft, of in het bezit is van de natuurlijke perso(o)n(en) die het aandelenkapitaal van de onderneming verworven heeft, of in het bezit is van hun echtgenoten, ouders, kinderen of directe erfgenamen van kinderen.
 - De meerderheid van de besluitvormingsrechten zijn indirect of direct.
 - Ten minste één vertegenwoordiger van de familie of verwanten is formeel betrokken bij het bestuur van de onderneming.
- Verder geldt het volgende:
 - Beursgenoteerde ondernemingen voldoen aan de definitie van familiebedrijf als de persoon die de onderneming opgericht of verworven heeft (aandelenkapitaal) of hun familieleden of afstammelingen 25 procent van de beslissingsbevoegdheid bezitten.

ONDERSCHIEDENDE KENMERKEN VAN FAMILIEBEDRIJVEN

Familiebedrijven beslaan een fors deel van het bedrijfsleven en onderscheiden zich op een aantal terreinen.

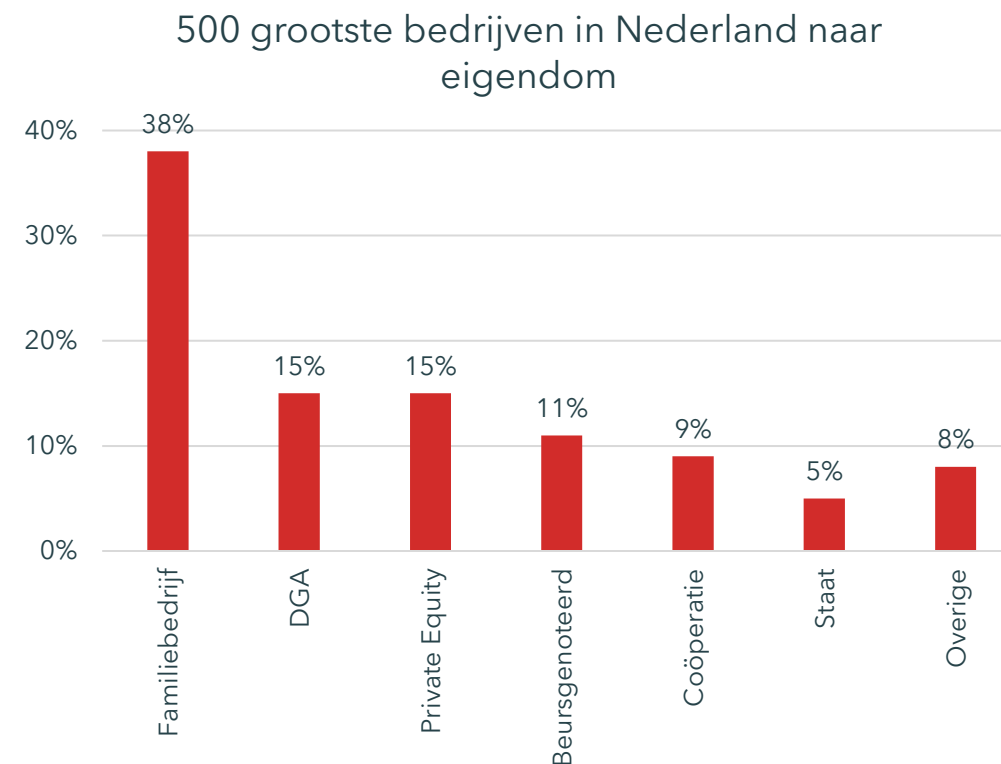
- Familiebedrijven zijn alom aanwezig en leveren een belangrijke bijdrage aan werkgelegenheid en toegevoegde waarde in de Nederlandse economie.
- Focus op de lange termijn zorgt voor continuïteit, stabiliteit en crisisbestendigheid. Dat heeft positieve macro-economische effecten waar het gaat om solvabiliteit en liquiditeit die investeringen mogelijk maken, stabielere werkgelegenheid en minder hulp in tijden van crises.
- De hechte band tussen bedrijf en familie vergroot de betrokkenheid van het bestuur bij het wel en wee van het bedrijf en de maatschappij, wat zich uit in investeringen in de gemeenschap waar het bedrijf onderdeel van is.

BELANGRIJKE BIJDRAGE FAMILIEBEDRIJVEN

Familiebedrijven vormen een omvangrijke groep binnen het Nederlands bedrijfsleven en leveren een fors deel van de jaarlijkse werkgelegenheid en productie.

- Van de 500 grootste bedrijven in Nederland zijn er bijna 200 een familiebedrijf (Elsevier Weekblad, 2023).
- 61 procent van de ruim 490 dzd. bedrijven (met meer dan één werkzaam persoon) in Nederland zijn familiebedrijven in 2022 (CBS, 2023).
- Familiebedrijven zijn goed voor bijna een derde van alle werknemersbanen in Nederland (CBS, 2023).
- Familiebedrijven realiseren bijna 30 procent van de toegevoegde waarde in het (niet-financiële) bedrijfsleven (CBS, 2023).

Bron: Elsevier Weekblad (2023)

LANGETERMIJNORIËNTATIE BINNEN FAMILIEBEDRIJVEN

Uit internationaal kwalitatief wetenschappelijk onderzoek komt naar voren dat familiebedrijven vaker een langetermijnoriëntatie hebben.

- Een familiebedrijf is een onderneming waarin eigendom, bestuur en controle langdurig in handen zijn van een familie of een groep families.
- Familiebedrijven denken in generaties, waardoor ze een stabiele groep bedrijven in de economie vormen.
- De nadruk ligt vooral op de stabiliteit en continuïteit van de onderneming en minder op kortetermijnwinst.
- Succesvolle familiebedrijven onderscheiden zich door een effectief familiebestuur dat de cultuur bewaakt, het vermogen om opvolgingskwesties adequaat aan te pakken en bewezen succes bij het aanpassen aan technologische en marktveranderingen.

HECHTE BESTUURLIJKE BAND BEDRIJF EN FAMILIE

In familiebedrijven bestaat een hechte en vaak directe band tussen het bedrijf en de familie.

- Een kenmerkend aspect van een familiebedrijf is dat familieleden direct of op afstand betrokken zijn bij het besturen van de onderneming.
- Familieleden maken vaak deel uit van het bestuur, en in sommige gevallen bestaat het bestuur zelfs volledig uit familieleden.
- Dikwijls worden externe bestuurders aangesteld om expertise toe te voegen aan de kennis en ervaring van familieleden. Deze keuzes zijn vooral afhankelijk van de levensfase en grootte van het bedrijf.
- Vaak wordt het leiderschap van het familiebedrijf doorgegeven van generatie op generatie, waardoor de hechte band tussen bedrijf, familie, regio en daarmee steun aan de lokale gemeenschap geborgd blijft.

UNIEKE STRUCTUUR EN BESTUURD DOOR FAMILIELEDEN

Uit internationaal kwalitatief wetenschappelijk onderzoek komt naar voren dat de unieke eigendomsstructuur de snelheid van handelen en overlevingskansen vergroten.

- De aandelen of het kapitaal van het bedrijf zijn in handen van een familie of van een aantal families en worden binnen de familie overgedragen.
- Dit betekent dat de familie de meerderheid van de stemrechten heeft en dus de controle uitoefent over strategische beslissingen die binnen het bedrijf worden genomen.
- Familiebedrijven reageren relatief snel op veranderingen in de markt, vanwege de directe betrokkenheid van de eigenaren.
- Uit internationaal vergelijkend onderzoek komt naar voren dat familiebedrijven gemiddeld gezien vaker het hoofd boven water houden in periodes van crises en recessies.

CONTINUÛTEIT LEIDT TOT SOLIDE FINANCIERING

Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat de focus op continuïteit van de onderneming leidt tot een solide financiering.

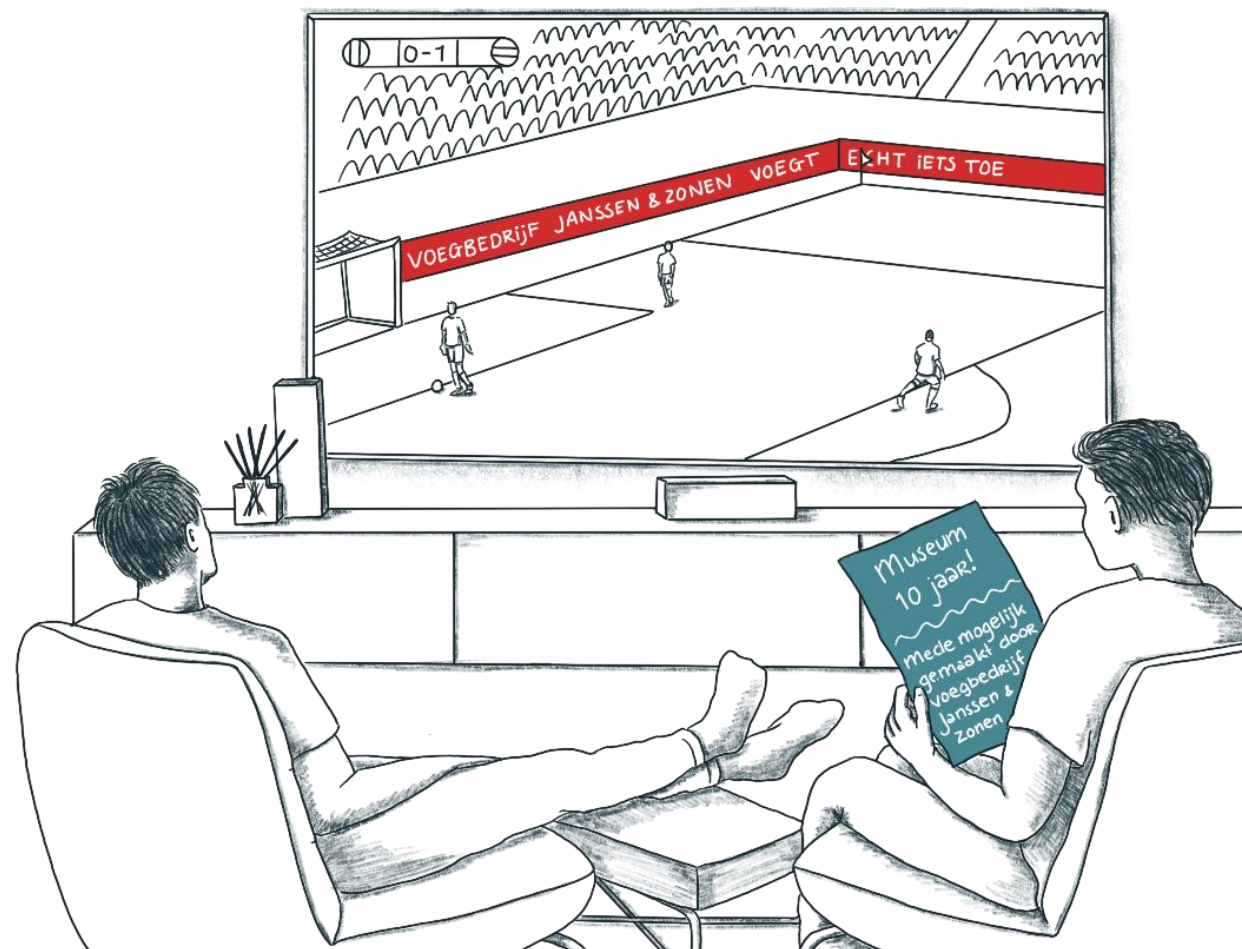
- Familiebedrijven zijn terughoudender in het uitkeren van winst aan aandeelhouders en bonussen aan werknemers, waardoor de liquiditeit en solvabiliteit gemiddeld hoger zijn dan in niet-familiebedrijven.
- Ook staan ze kritischer tegenover investeringen met een onzeker rendement en zijn familiebedrijven terughoudender in het aangaan van schulden. Dit vergroot de wendbaarheid en draagt bij aan een lager risicoprofiel.
- Bij overnames zijn familiebedrijven voorzichtiger: overnames zijn vaak kleiner en de activiteiten van de overnamekandidaat liggen dicht bij de kern van het familiebedrijf, waardoor overnames succesvoller zijn.
- Door minder vreemd vermogen dempen familiebedrijven economische schokken, wat leidt tot minder maatschappelijke kosten tijdens crises.

MAATSCHAPPELIJK BETROKKENHEID IS GROOT

Uit internationaal kwalitatief wetenschappelijk onderzoek komt naar voren dat familiebedrijven zich op een aantal aspecten onderscheiden van niet-familiebedrijven.

- Familiebedrijven worden vaak gekenmerkt door een bedrijfscultuur die is geworteld in de waarden en tradities van de familie.
- Culturele aspecten kunnen een belangrijke positieve rol spelen in de bedrijfsvoering, relaties met werknemers, de doelen van de organisatie en de maatschappelijke betrokkenheid.
- Familiebedrijven richten zich op continuïteit, duurzame groei, het behouden van familiewaarden over generaties heen, lokale sociale inbedding en (lokale) maatschappelijke impact.
- Leidinggevenden van familiebedrijven investeren vaak met een horizon van tien of twintig jaar, waarbij ze zich concentreren op wat ze nu kunnen doen ten behoeve van de volgende generatie en de samenleving.

3. SYNTHESE VAN DE BEVINDINGEN VAN HET ONDERZOEK

HOGE SOLVABILITEIT EN CRISISBESTENDIG

Familiebedrijven zijn in hoge mate solvabel en liquide waardoor zij minder hard worden geraakt tijdens recessies, wat positieve macro-economische effecten heeft.

- Nederlandse bedrijven zijn gemiddeld genomen in hoge mate afhankelijk van bankfinanciering. Nadeel hiervan is dat bij neergaande conjunctuur en stijgende rente, veel leningen niet meer rendabel zijn. Banken worden terughoudend tijdens recessies, waardoor recessies dieper zijn.
 - Familiebedrijven onderscheiden zich met een hoge solvabiliteit en liquiditeit. Dat betekent dat zij juist minder vreemd vermogen hebben ten opzichte van het eigen vermogen en snel kunnen voldoen aan kortetermijnverplichtingen. Vooral de solvabiliteit is een stuk hoger door minder vreemd vermogen.
 - Macro-economisch leidt een recessie vaak tot betalingsproblemen, reorganisaties, ontslagen en faillissementen. Faillissementen leiden tot maatschappelijke kosten - zoals werkloosheid, verlies van kapitaal en juridische kosten - die zoveel mogelijk voorkomen dienen te worden. Tijdens de coronapandemie hebben familiebedrijven minder vaak faillissement aangevraagd en zijn minder mensen ontslagen dan in niet-familiebedrijven.
 - Om aan verplichtingen te voldoen en te kunnen blijven investeren is een hoge solvabiliteit en liquiditeit effectief in recessies (Townsend, 1988). Het geeft ook een positief signaal af in de productieketen in moeilijke tijden, waardoor duurzame relaties en vertrouwen blijven bestaan en de productie op peil kan blijven (Bernanke & Gertler, 1989 en Prescott, 1986). Bovendien leiden onverwachte schokken in de economie tot minder grote fluctuaties in output en werkloosheid als bedrijven deze zelf opvangen.

MINDER STEUN TIJDENS DE CORONAPANDEMIE

Tijdens de lockdowns in Nederland is de totale steun aan familiebedrijven lager geweest, ondanks dat ze vaker een beroep hebben gedaan op de coronasteunmaatregelen.

- Hogere solvabiliteit en liquiditeit zijn belangrijke manieren om een recessie het hoofd te bieden. Een recente ernstige crisis is het gevolg van (lockdowns tijdens) de coronapandemie. Het kabinet heeft verschillende maatregelen genomen om het bedrijfsleven in staat te stellen hun werknemers te blijven betalen (en in dienst te houden) en hun vaste lasten te betalen.
 - Tijdens de lockdowns hebben familiebedrijven vaker een beroep gedaan op steunmaatregelen en ook van een groter aantal maatregelen gebruikgemaakt dan niet-familiebedrijven. Vanuit een hogere arbeidsintensiteit van familiebedrijven is dat te begrijpen, omdat de eerste regelingen vooral gericht zijn op het behoud van werkgelegenheid. Dit effect is ook te begrijpen, omdat er minder familiebedrijven faillissement hebben aangevraagd en zij meer mensen aan het werk hebben gehouden.
 - De omvang van de steun is 18 procent lager onder familiebedrijven. Solvabiliteit en liquiditeit hebben bovendien een negatief verband met de ontvangen steunbedragen als naar individuele bedrijven wordt gekeken. Bedrijven die er vlak voor de pandemie solide voor staan, hebben de steun minder intensief gebruikt en minder nodig gehad om tijdens lockdowns te voldoen aan verplichtingen.
 - Familiebedrijven hebben macro-economisch gezien meer mensen aan het werk gehouden tijdens de coronapandemie dan niet-familiebedrijven. Dit saldo bestaat uit faillissementen (lager onder familiebedrijven) en verandering van werkgelegenheid (een daling in niet-familiebedrijven ten opzichte van familiebedrijven).

LAGERE TOEGEVOEGDE WAARDE PER WERKNEMER

De toegevoegde waarde per fte is in familiebedrijven gemiddeld lager dan in niet-familiebedrijven door een lagere kapitaalintensiteit.

- Toegevoegde waarde wordt gerealiseerd met *kapitaal*, *arbeid* en *kennis*. Toegevoegde waarde is berekend als het verschil tussen de netto omzet en de kosten van grond- en hulpstoffen op bedrijfsniveau en vervolgens gedeeld door het aantal gewerkte uren. De mate waarin kapitaal, arbeid en kennis efficiënt worden ingezet bepaalt de hoogte van de toegevoegde waarde.
 - De inzet van kapitaal in familiebedrijven is lager, waardoor per fte minder kapitaal wordt ingezet. Minder kapitaal per fte leidt tot een lagere productiviteit. Deze lagere productiviteit uit zich in een lagere toegevoegde waarde in familiebedrijven van tussen de € 5.500 en € 6.500 per fte.
 - De lagere toegevoegde waarde is consistent met een lager gemiddeld loonniveau in familiebedrijven. De loonverdeling in familiebedrijven ligt onder die van niet-familiebedrijven (gemeten vanaf 2017).
 - Uit de wetenschappelijke literatuur volgt dat oprichters van familiebedrijven innovatiever zijn dan gemiddeld, terwijl latere generaties zich juist vaker richten op continuïteit en minder intensief innoveren in vergelijking met niet-familiebedrijven. Aandacht voor en investeringen in innovaties gericht op het efficiënter maken van processen en het introduceren van nieuwe producten, liggen gemiddeld genomen lager in familiebedrijven.
 - Familiebedrijven gebruiken minder vaak WBSO-subsidies voor innovatie. Als WBSO-subsidies worden gebruikt is de opbrengst per geïnvesteerde euro groter dan in niet-familiebedrijven. Uit de enquête onder familiebedrijven blijkt dat een deel van de bedrijven niet bekend is met innovatieregelingen of de regelingen onvoldoende aantrekkelijk vindt.

MAATSCHAPPELIJKE BETROKKENHEID IS GROOT

De maatschappelijke en lokale betrokkenheid van familiebedrijven is moeilijk kwantitatief vast te stellen, maar wijst op een grotere mate van betrokkenheid.

- Nederlandse familiebedrijven gaan minder snel failliet in crises (zoals de coronapandemie).
 - Baanzekerheid en inkomenszekerheid - nu en later door de opbouw van pensioen - en de mogelijkheid te investeren in kennis en kunde zijn groter voor werkenden die zekerder zijn van hun baan.
 - Doordat familiebedrijven relatief arbeidsintensief zijn, bestaat een prikkel om werknemers tijdens recessies niet meteen te ontslaan.
- Familiebedrijven dragen bij aan verbondenheid en goede doelen.
 - Het blijkt dat het aandeel familiebedrijven hoger is in gemeentes met een hogere mate van sociale verbondenheid. Dit is geen causale relatie, maar de correlatie wijst op grotere verwevenheid tussen bedrijfsleven en maatschappij als er meer familiebedrijven lokaal actief zijn.
 - Uit de enquête blijkt dat het merendeel van de familiebedrijven bijdraagt aan goede doelen en sponsoring en daar jaarlijks een zakelijk en vaak ook privaat budget voor beschikbaar stelt.
- Maatschappelijk verantwoord ondernemen past bij familiebedrijven.
 - Uit de enquête blijkt dat door bijna alle familiebedrijven actief invulling wordt gegeven aan het reduceren van klimaatimpact, een veilig en gezond HR-beleid en een duurzaam inkoopbeleid.

MAATREGELEN BORGEN CONTINUÏTEIT BELANGRIJK

Het borgen van continuïteit en liquiditeit met fiscale regelingen bij bedrijfsoverdracht wijkt nauwelijks af van andere landen, maar verslechtert door nieuwe beleidsvoorstellen.

- De Europese Commissie en Nederlandse overheid hechten belang aan familiebedrijven in het ondernemerschapbeleid. De oproep om de continuïteit van deze bedrijven te borgen heeft in de lidstaten van de Europese Unie geleid tot een aantal fiscale faciliteiten bij bedrijfsoverdracht.
 - De bedrijfsopvolgingsregeling is een bekende fiscale regeling in EU-landen en zorgt voor continuïteit van de bedrijfsvoering bij overdracht. In Nederland wordt de regeling ongeveer 2.000 keer per jaar ingezet. De doorschuifregeling zorgt ervoor dat de overdracht zonder relevante en negatieve fiscale gevolgen op korte termijn kan worden gerealiseerd. Deze regelingen bereiken hun doel en zijn effectief.
 - De in Nederland voorgestelde aanpassing om bepaalde vermogensvormen uit te sluiten is effectief, doordat het die vorm van bedrijfsoverdracht faciliteert die zorgt voor continuïteit van de onderneming. Deze aanpassing verhoogt tevens de efficiëntie, omdat minder discussie met de fiscus ontstaat.
 - De voorgestelde versobering van de bedrijfsopvolgingsregeling kan de continuïteit van en werkgelegenheid bij middelgrote en grote bedrijven in gevaar brengen, omdat het solvabiliteit en liquiditeit schaadt. Hierdoor dalen mogelijk investeringen. Bovendien leidt deze verandering tot een ongelijker speelveld ten opzichte van Europa. Op termijn kunnen bedrijven hierdoor besluiten te vertrekken of worden zij vaker overgenomen door andere partijen dan elders in Europa. Hierdoor vervallen mogelijk de positieve economische effecten van stabiliteit, werkgelegenheid, belastinginkomsten en maatschappelijke betrokkenheid.

4. BEVINDINGEN IN DETAIL

BEVINDINGEN IN DETAIL

Op basis van de internationale wetenschappelijke literatuur, een enquête onder 104 familiebedrijven en een empirische analyse van bedrijfsgegevens zijn bevindingen op vijf relevante terreinen in beeld gebracht.

- Financiële stabiliteit
- Maatschappelijke betrokkenheid
- Financieel-economische prestaties
- Werkgeverschap
- Innovatie

De bespreking van de resultaten start met een overzicht van de internationale kwantitatieve wetenschappelijke literatuur. Om een recent en kwantitatief beeld van Nederland te krijgen, worden daar vervolgens de empirische bevindingen en resultaten van de enquête onder familiebedrijven aan toegevoegd. Ten slotte zijn aanvullende inzichten uit interviews benut.

BEVINDINGEN IN DETAIL - ECONOMETRISCHE ANALYSE

Met behulp van econometrische technieken wordt bepaald hoe familiebedrijven van niet-familiebedrijven verschillen als rekening wordt gehouden met kenmerken.

- Data
 - De gegevens zijn afkomstig van het CBS. Het CBS maakt onderscheid tussen familiebedrijven en niet-familiebedrijven in het Bedrijfsdemografisch Kader (BDK). Gegevens over bedrijven zijn gekoppeld aan de Statistiek Financiën van niet-financiële ondernemingen (NFO), bestanden over omzet (BTW), demografische kenmerken (BDK), innovatiesubsidies (WBSO) en coronasteunmaatregelen (COVID19).
- Periode
 - De gegevens zijn beschikbaar in de periode 2015-2022. Sinds 2017 houdt het CBS bij welke bedrijven familiebedrijven zijn en welk niet. In de periode voor 2017 is dit onderscheid niet te maken. De empirische analyse benut daarom gegevens vanaf 2017 tot en met 2021 en waar mogelijk 2022.
- Modellen
 - In de analyses worden de uitkomsten van familiebedrijven en niet-familiebedrijven met elkaar vergeleken waarbij rekening wordt gehouden met verschil in omvang, kapitaalintensiteit, sector, de leeftijd van de onderneming, jaareffecten en de provincie waarin de onderneming actief is. De financiële sector wordt buiten beschouwing gelaten.
 - Het blijkt dat de agrarische sector relatief veel familiebedrijven bevat die moeilijk te vergelijken zijn met niet-familiebedrijven. Het opnemen of juist niet opnemen van deze bedrijven leidt echter vanwege de geringe omvang van de sector niet tot andere uitkomsten.

BEVINDINGEN IN DETAIL - ENQUÊTE

Met behulp van een enquête onder een aantal familiebedrijven is op een aantal terreinen extra informatie verzameld die in de data niet aanwezig is.

- Er is een enquête uitgezet onder 309 leden van FBNed | FamilieBedrijven Nederland en de Stichting Familie Onderneming. Dit levert een respons van 104 bedrijven op.
- Onderwerpen
 - In de enquête is gevraagd naar innovatie-inspanningen en de tijdshorizon van investeringen, bijdrages aan goede doelen en sponsoring, en het beleid omtrent maatschappelijk verantwoord ondernemen.
- Steekproefsamenstelling
 - Op vestigingslocatie is de steekproef representatief. Het CBS (2023) geeft aan dat in absolute aantallen de meeste vestigingen van familiebedrijven te vinden zijn in Zuid-Holland, Noord-Brabant en Noord-Holland. In de steekproef zijn deze regio's ook het best vertegenwoordigd.
 - De steekproef geeft geen representatieve weergave van omvang van de bedrijven (aantal fte's). Kleine bedrijven zijn fors ondervertegenwoordigd, terwijl de grote bedrijven oververtegenwoordigd zijn.
 - Het grootste deel van de steekproef bestaat uit bedrijven in de industrie (27 procent) en handel (23 procent). Deze samenstelling is ook niet-representatief voor de totale populatie familiebedrijven in Nederland.

FINANCIËLE STABILITEIT - LITERATUUR

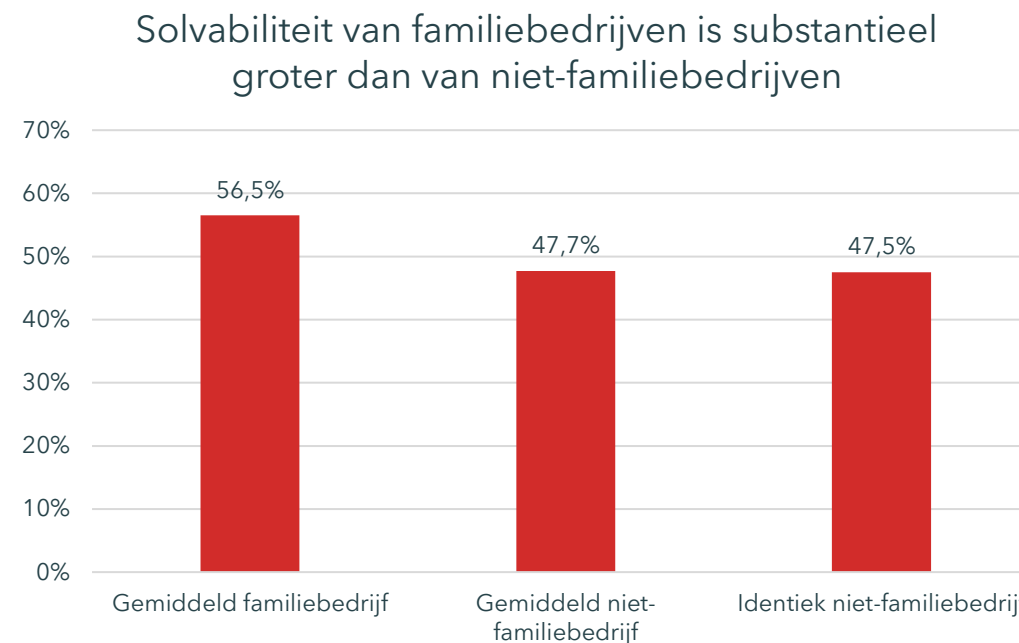
Familiebedrijven presteren beter tijdens de coronapandemie, terwijl ze in recessies juist relatief minder goede financiële prestaties laten zien, maar wel vaker overleven.

- De relatieve financiële prestaties van familiebedrijven in vergelijking met niet-familiebedrijven bewegen procyclisch.
 - Een meta-analyse naar 155 studies uit 35 landen laat zien dat familiebedrijven gemiddeld gezien vaker een crisis overleven, maar dat de economische prestaties van familiebedrijven relatief gezien wel zwakker zijn in economisch zware tijden (Hansen et al., 2020).
- Een grote (economische) schok als de coronapandemie is door familiebedrijven beter opgevangen dan door andere bedrijven.
 - Een analyse naar de aandelenkoersen van bedrijven in 61 landen toont aan dat beursgenoteerde familiebedrijven relatief goed presteren tijdens de coronapandemie (Ding et al., 2021). Een gemiddelde wekelijkse schok in het aantal coronagevallen leidt bij familiebedrijven tot 0,27 procentpunt minder afname in het wekelijkse beursrendement.
 - Een detailanalyse van Italiaanse beursgenoteerde bedrijven bevestigt dit beeld. Er bestaat een hogere winstgevendheid voor familiebedrijven tijdens de coronapandemie (Amore et al., 2022). Het beursrendement van familiebedrijven ligt tijdens de eerste golf gemiddeld 8,5 procent hoger, terwijl het over heel 2020 zelfs 20 procent hoger ligt.

FINANCIËLE STABILITEIT - EMPIRIE

Familiebedrijven in Nederland hebben gemiddeld genomen een veel hogere solvabiliteit dan niet-familiebedrijven, wat bijdraagt aan hun crisisbestendigheid.

- Solvabiliteit geeft aan in hoeverre een onderneming in staat is om aan lange-termijn betalingsverplichtingen te voldoen.
- De solvabiliteit van familiebedrijven is met 56,5 procent bijna 10 procentpunten groter dan die van niet-familiebedrijven, wat aangeeft dat familiebedrijven goed in staat zijn aan lange-termijn verplichtingen te voldoen (de op deze manier berekende solvabiliteit van het Nederlandse bedrijfsleven ligt op 50 procent).
- Wanneer rekening wordt gehouden met samenstellingseffecten is dat verschil vrijwel identiek. Door rekening te houden met samenstellingseffecten is het mogelijk om een familiebedrijf te vergelijken met een identiek bedrijf dat als niet-familiebedrijf te boek staat.

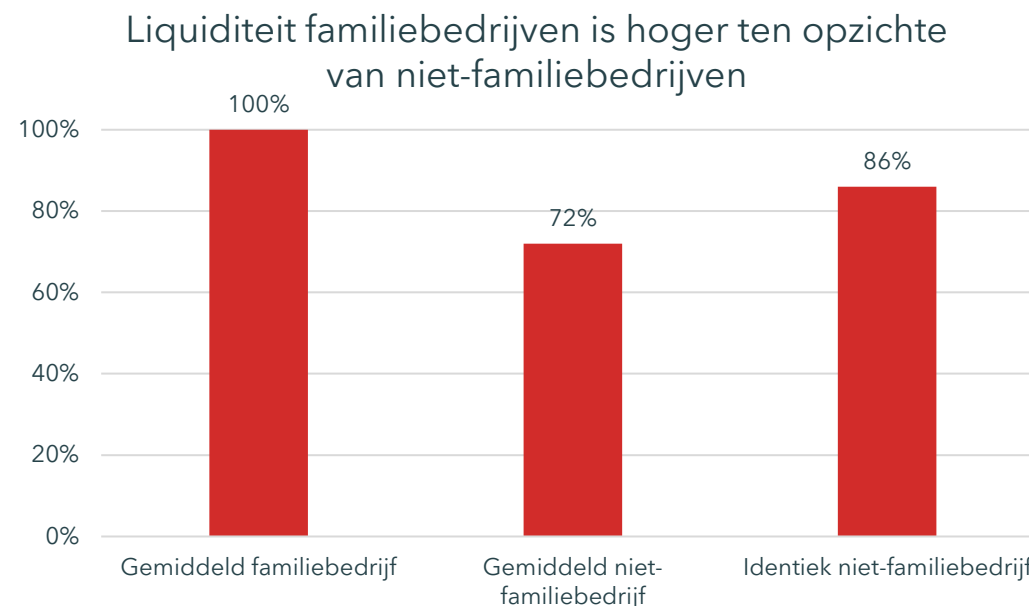

Noot: Solvabiliteit is een maat voor het vermogen om aan lange-termijn betalingsverplichtingen te voldoen. Het is berekend als de ratio tussen het eigen vermogen en de totale passiva. Hoe hoger de solvabiliteit, hoe hoger de overwaarde is van alle activa vergeleken met het vreemd vermogen. Een hoge solvabiliteit geeft aan dat een bedrijf geen vreemd vermogen heeft. Een lage (of zelfs negatieve) solvabiliteit geeft aan dat het bedrijf weinig of geen marge heeft om het vreemd vermogen af te betalen.

FINANCIËLE STABILITEIT - EMPIRIE

Familiebedrijven in Nederland hebben gemiddeld genomen een veel hogere liquiditeit dan niet-familiebedrijven, wat bijdraagt aan hun korte-termijn stabiliteit.

- Liquiditeit geeft aan in hoeverre een onderneming in staat is om aan korte-termijn betalingsverplichtingen te voldoen.
- De liquiditeit in de figuur is zo berekend dat het gemiddelde familiebedrijf op 100 procent is gezet. Het gemiddelde niet-familiebedrijf heeft een 28 procentpunt lagere liquiditeit, wat betekent dat het in principe meer moeite heeft aan korte-termijn verplichtingen te voldoen.
- Wanneer rekening wordt gehouden met samenstellingseffecten is dat verschil 14 procentpunt. Door rekening te houden met samenstellingseffecten is het mogelijk om een familiebedrijf te vergelijken met een identiek bedrijf dat als niet-familiebedrijf te boek staat.

Noot: Liquiditeit is een maat voor het vermogen om aan korte-termijn betalingsverplichtingen te voldoen. Het is berekend als de ratio tussen liquide middelen (cash, bankrekening, etc.) versus kortlopende leningen, handelscrediteuren en voorzieningen. Deze acid-test ratio is niet gebonden en kan elke positieve of negatieve waarde aannemen. Hoe hoger en positiever deze ratio, hoe meer liquide middelen er voorhanden zijn.

FINANCIËLE STABILITEIT - EMPIRIE

Familiebedrijven in Nederland hebben gemiddeld genomen vaker gebruikgemaakt van coronasteunmaatregelen, maar kleinere bedragen aangevraagd.

- Tijdens de coronapandemie heeft 35 procent van de bedrijven gebruikgemaakt van verschillende subsidies voor loonkosten en vaste lasten. Het totaalbedrag dat is gemoeid met de steunmaatregelen is 34 mld. euro (per 1 juni 2022).
 - De meeste bedrijven (18 procent) deden beroep op de Tijdelijke overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (Tozo), die vooral gericht was op kleine zelfstandig ondernemers. Andere veelgebruikte regelingen zijn het bijzonder uitstel van belastingbetaling, een vastelastenregeling (TOGS of TVL) en de Tijdelijke Noodmaatregel Overbrugging voor Werkgelegenheid (NOW).
- Uit de analyse blijkt dat familiebedrijven vaker gebruikgemaakt hebben van een van de coronasteunmaatregelen: zij hebben een 1,4 procent grotere kans om een aanvraag te doen in de periode 2020-2022. Tegelijkertijd blijkt dat zij ruim 18 procent minder steun ontvangen als een familiebedrijf met een identiek niet-familiebedrijf wordt vergeleken.
 - Het hogere aanvraagpercentage houdt waarschijnlijk verband met de kleinere kans dat een familiebedrijf failliet gaat tijdens de coronaperiode. Indien een bedrijf een betere levensvatbaarheid heeft voor de crisis, is de kans op een aanvraag groter. Niet-levensvatbare bedrijven gaan immers failliet of stoppen met de bedrijfsvoering als een crisis zich aandient.
 - Het lagere bedrag dat is aangevraagd is consistent met de hogere buffers die familiebedrijven aanhouden en terughoudendheid bij het aangaan van schulden, waardoor minder behoefte is aan steun van buiten de onderneming.

MAATSCHAPPELIJKE BETROKKENHEID - LITERATUUR

Er bestaat nog geen eenduidig beeld over hoe de mate van maatschappelijke verantwoord ondernemen van familiebedrijven afwijkt van die van andere bedrijven.

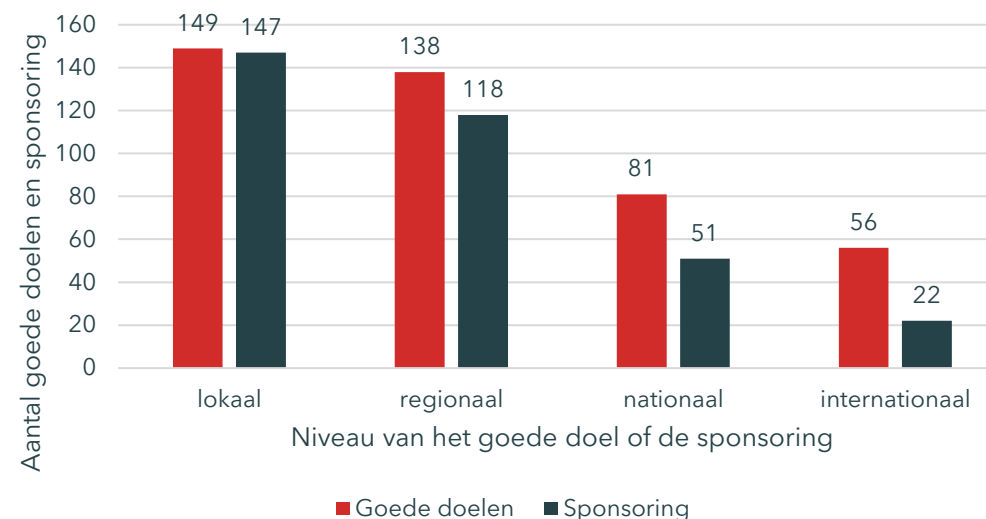
- De literatuur geeft een indicatie van grotere betrokkenheid van familiebedrijven bij maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO), maar geen volledig uitsluitel. Verklaringen hiervoor zijn de vereenzelviging met het bedrijf en de langere tijdshorizon.
 - Een literatuurstudie naar de invloed van eigenaarschap van bedrijven op de mate van maatschappelijke betrokkenheid geeft geen volledig uitsluitel. Naast eigenaarschap door families kijkt deze studie naar eigenaarschap door institutionele investeerders, managers, de overheid en kleine bedrijven. De studie vindt in 19 gepubliceerde studies een ruime meerderheid (12) waarin de resultaten duiden op meer maatschappelijke betrokkenheid bij familiebedrijven (Faller & Zu Knyphausen-Afssess, 2018).
- MVO kent verschillende elementen, zoals de impact op het milieu, diversiteit, de gemeenschap en de eigen werknemers. Er is meer onderzoek nodig over de elementen waarop familiebedrijven beter presteren dan andere bedrijven, wat extra data vergt.
 - Bevindingen over de dimensies van MVO waarop familiebedrijven beter presteren zijn tot op heden niet eenduidig en spreken elkaar soms zelfs volledig tegen (Villalonga & Amit, 2020).

MAATSCHAPPELIJKE BETROKKENHEID - ENQUÊTE

Uit de enquête onder 104 familiebedrijven waarin is gevraagd MVO en bijdrages aan goede doelen en sponsoring blijkt dat de meerderheid hiermee bezig is.

- Van de respondenten voert 67 procent een MVO-beleid. Dat behelst een duurzaam inkoopbeleid (76 procent), het reduceren van de eigen klimaatimpact (94 procent) en HR-beleid gericht op veilig en gezond werken, (gender)gelijkheid en non-discriminatie (89 procent). Ruim 40 procent voert een ISO-gecertificeerd MVO-beleid.
- 94 procent draagt bij aan goede doelen en 88 procent is actief als sponsor. Kunst en cultuur en sport en bewegen hebben de meeste aandacht en de doelen zijn vooral lokaal en regionaal gericht. De helft (een kwart) van de ondernemers draagt uit zowel de onderneming als het privévermogen bij aan goede doelen (sponsoring).

Bijdrages familiebedrijven aan goede doelen en sponsoring

Noot: Gegevens op basis van een enquête onder 309 familiebedrijven. De totale respons bestaat uit 104 bedrijven. De vraag die is gesteld is de volgende: Kunt u aangeven welke soorten goede doelen uw onderneming financieel ondersteunt/welke thema's uw onderneming sponsort en op welk niveau? Hierbij zijn zes antwoorden mogelijk op vier regionale niveaus. De figuur toont van de 98 (92) bedrijven met goede doelen (sponsoring) de verdeling naar regionaal niveau. Gemiddeld ondersteunen de ondernemingen 4,3 goede doelen en dragen ze via sponsoring bij aan 3,7 thema's.

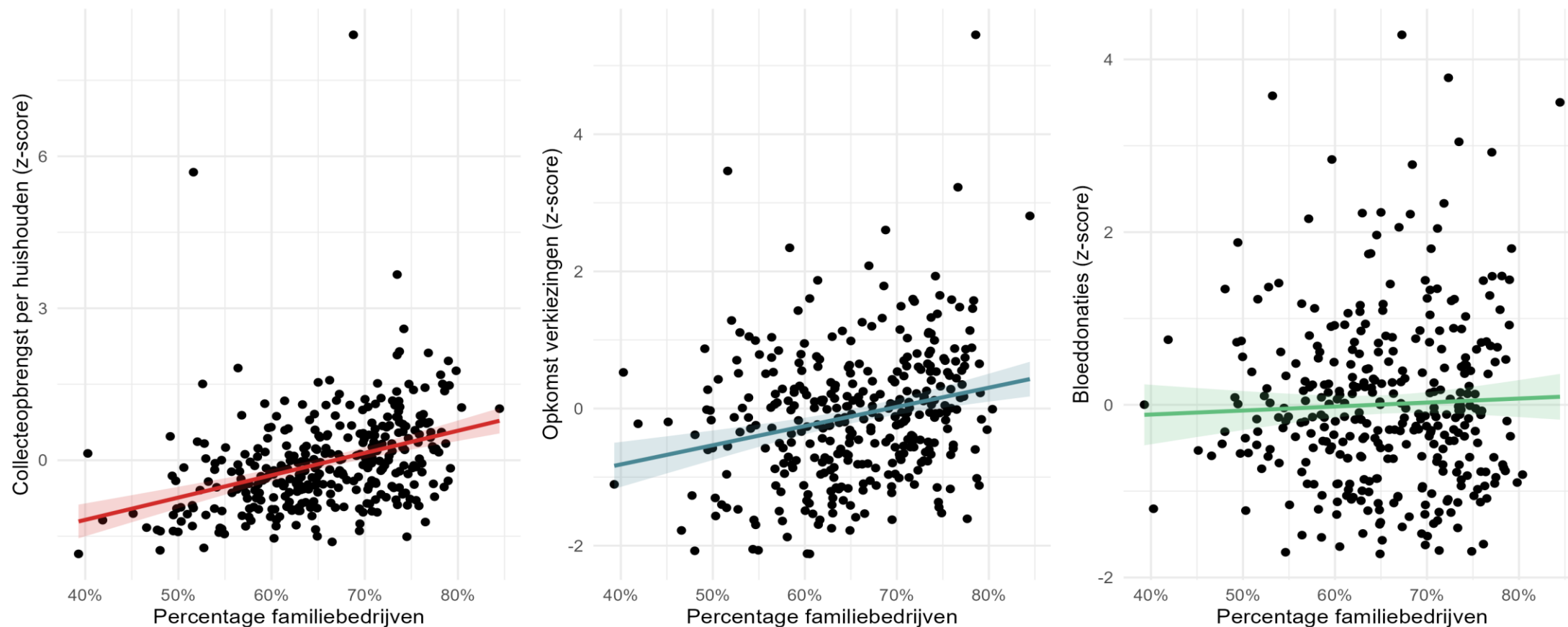
MAATSCHAPPELIJKE IMPACT - SOCIAAL KAPITAAL

In gemeenten met meer familiebedrijven is er sprake van een hogere mate van sociale verbondenheid gemeten als onbaatzuchtigheid, betrokkenheid en wederkerigheid.

- De wetenschappelijke literatuur bestudeert het verband tussen sociaal kapitaal en sociale, economische en maatschappelijke indicatoren. Uit deze literatuur blijkt dat naarmate het sociale kapitaal van een lokale gemeenschap groter is, er meer ruimte is voor innovatie (Akcomak & Ter Weel, 2009), de economische groei groter is (Knack & Keefer, 1997), de arbeidsparticipatie hoger en de mate van criminaliteit lager (Akcomak & Ter Weel, 2012).
- Sociaal-kapitaalindicatoren bestaan uit
 - Onbaatzuchtigheid van burgers ten opzichte van elkaar, wat betekent dat burgers elkaar steunen zonder daar direct iets voor terug te willen zien, zoals bij collectes voor goede doelen;
 - Betrokkenheid bij de lokale gemeenschap wat zich uit in vrijwilligerswerk en een hoge opkomst bij lokale verkiezingen; en
 - Wederkerigheid wat betekent dat als men iemand in nood helpt, dat ook kan verwachten als men zelf in nood verkeert, zoals bij bloeddonoraties.
- Deze indicatoren correleren met het aantal familiebedrijven op gemeenteniveau. Dit vormt een indicatie van hechtere gemeenschappen waarin familiebedrijven kunnen floreren en van gemeenschappen waarin familiebedrijven bijdragen aan een hechte gemeenschap.

MAATSCHAPPELIJKE IMPACT - SOCIAAL KAPITAAL

In gemeenten met meer familiebedrijven is er sprake van een hogere mate van sociale verbondenheid gemeten als collectiegiften, verkiezingsopkomst en bloeddonoraties.

Noot: Ieder punt is een gemeente. Collectieopbrengsten zijn de gemiddelde opbrengsten per huishouden in 2017. De opkomst bij verkiezingen is percentage kiesgerechtigden dat heeft gestemd bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2014 en 2018. Bloeddonoraties is het aantal bloeddonoren per 100 inwoners over de jaren 2010 tot en met 2016. Zie Odding & Ter Weel (2022) voor meer details.

FINANCIËEL-ECONOMISCHE PRESTATIES - LITERATUUR

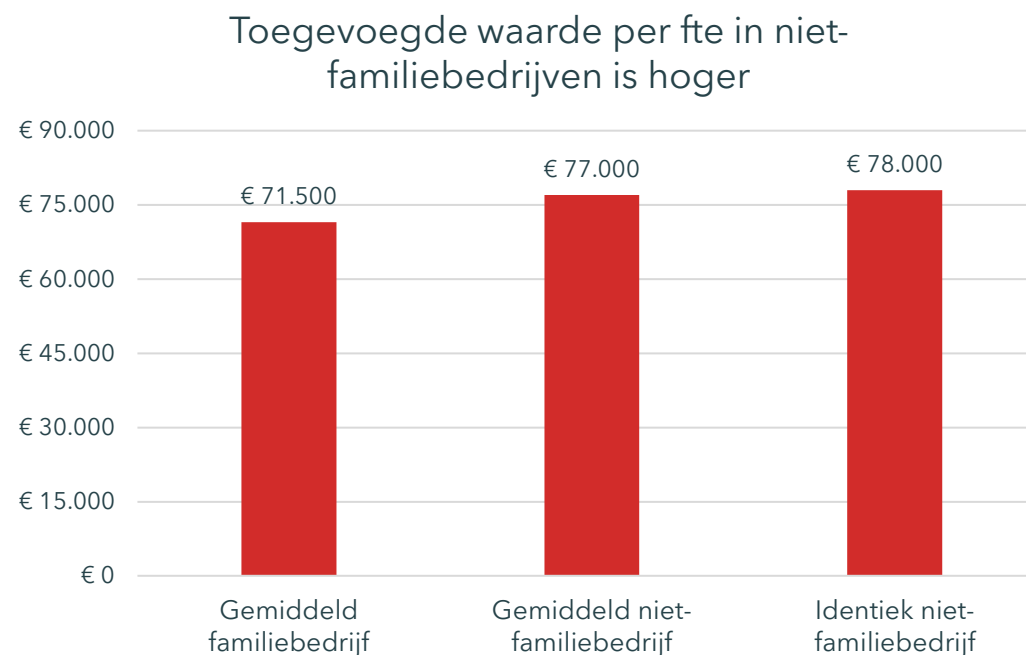
De winstgevendheid van familiebedrijven is gelijk aan die van niet-familiebedrijven in een beschouwing van de internationale kwantitatieve literatuur.

- De wetenschappelijke literatuur geeft aan dat de gemiddelde winstgevendheid van familiebedrijven gelijk is aan die van niet-familiebedrijven.
 - Een meta-studie van 155 studies uit 35 verschillende landen vindt dat de financiële prestaties van familiebedrijven statistisch significant beter zijn, maar dat deze verschillen qua omvang minimaal zijn (Hansen et al., 2020).
 - Uit een meta-analyse van 78 wetenschappelijke publicaties blijkt dat de mate van betrokkenheid van de familie bij een bedrijf geen significant effect heeft op financieel-economische prestaties als winstgevendheid (O'Boyle et al., 2012).
 - Een meta-studie naar het presteren van familiebedrijven laat zien dat zij gemiddeld genomen voorkeur geven aan conservatievere bedrijfsstrategieën. De hogere mate van risicoaversie heeft echter geen invloed op hun gemiddelde financieel-economische prestaties (Carney et al., 2015).
- Grote beursgenoteerde Amerikaanse familiebedrijven presteren wel beter dan vergelijkbare niet-familiebedrijven.
 - Dit geldt met name voor familiebedrijven waarbij de oprichter nog steeds als CEO aan de onderneming verbonden is of wanneer sprake is van een van buiten aangenomen CEO in combinatie met familieleden in het bestuur (Anderson & Reeb, 2003; Villalonga & Amit, 2006).

FINANCIËEL-ECONOMISCHE PRESTATIES - EMPIRIE

Familiebedrijven in Nederland hebben gemiddeld genomen een lagere productiviteit (gemeten als toegevoegde waarde per fte) dan niet-familiebedrijven.

- Toegevoegde waarde per gewerkt uur is een maat voor productiviteit. Het geeft de waarde per werknemer van de netto omzet ten opzichte van de totale kosten weer. Dit kan worden beschouwd als productiviteit.
- De toegevoegde waarde van een gemiddeld Nederlands familiebedrijf ligt met 71.500 euro per fte 5.500 euro per fte (8 procent) lager dan dat van een gemiddeld niet-familiebedrijf.
- Wanneer rekening wordt gehouden met samenstellingseffecten is dat verschil nog iets groter (6.500 euro). Door rekening te houden met samenstellingseffecten is het mogelijk om een familiebedrijf te vergelijken met een identiek bedrijf dat als niet-familiebedrijf te boek staat.

Noot: De toegevoegde waarde per gewerkt uur is een maat voor productiviteit. Dit is berekend als het verschil tussen de netto omzet en de kosten van grond- en hulpstoffen op bedrijfsniveau en vervolgens gedeeld door het aantal gewerkte uren. De netto omzet telt ook producten mee die in voorraad belanden, of vervaardigde producten die het producerende bedrijf zelf gebruikt. Hoe hoger de toegevoegde waarde per gewerkt uur, hoe hoger de productiviteit. Productiviteit is geschaald naar fte door toegevoegde waarde per gewerkt uur te vermenigvuldigen met 38 uren.

WERKGEVERSCHAP - LITERATUUR

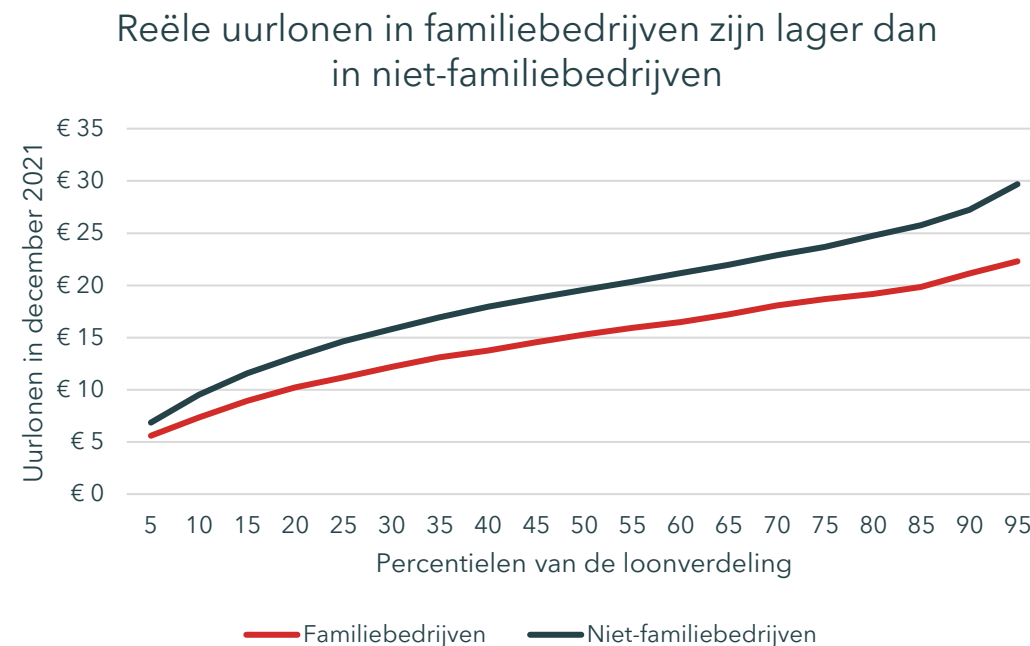
Er bestaat in de literatuur geen eenduidig beeld over in hoeverre familiebedrijven betere of minder goede werkgevers zijn dan niet-familiebedrijven.

- Familiebedrijven betalen gemiddeld genomen lagere lonen dan andere bedrijven.
 - Uit studies naar familiebedrijven in Frankrijk blijkt dat de totale loonkosten per werknemer bij familiebedrijven ongeveer vijf procent lager liggen (Sraer & Thesmar, 2007; Bassanini et al., 2013). Een recentere studie naar familiebedrijven in België laat zien dat familiebedrijven acht procent minder betalen (Neckebrouck et al., 2018).
- Lagere lonen kunnen in sommige landen worden verklaard doordat familiebedrijven stabielere werkgevers zijn, waardoor de kans op werk voor werknemers op langere termijn groter is en zij genoeg nemen met een lagere beloning.
 - Ontslagpercentages liggen bij familiebedrijven lager in Frankrijk (Sraer & Thesmar, 2007; Bassanini et al., 2013). De kans op ontslag ligt voor de gemiddelde werknemer van een familiebedrijf tussen de 20 en 30 procent lager (Bassanini et al., 2013).
 - De kans op een ontslaggolp neemt bij grote bedrijven in de Verenigde Staten af wanneer het eigenaarschap van een familie in een bedrijf toeneemt (Block, 2010). Dit geldt vooral voor grote ontslaggolven waarbij meer dan vijf procent van de werknemers ontslagen wordt.
 - Bij private Belgische bedrijven is er geen verschil in ontslagpercentages tussen familiebedrijven en niet-familiebedrijven (Neckebrouck et al., 2018).

WERKGEVERSCHAP - EMPIRIE

Familiebedrijven betalen in de periode 2017-2021 gemiddeld lagere lonen dan niet-familiebedrijven. Ook hebben ze vaker mensen in dienst op een tijdelijk contract.

- Het mediane uurloon in een familiebedrijf (rekening houdend met geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en sector) bedraagt in 2021 15,30 euro en in een niet-familiebedrijf 19,60 euro.
- Deze verschillen blijven bestaan als wordt gekeken naar werknemers met een vast contract en werknemers met een tijdelijk contract in de periode 2017-2021.
- Familiebedrijven hebben 2,5 procent minder mensen in vaste dienst in vergelijking met niet-familiebedrijven.
- Deze bevinding is consistent met de hogere baanzekerheid en lagere toegevoegde waarde in familiebedrijven. Voor een hogere baanzekerheid zijn werknemers bereid geld in te leveren (Bassanini et al., 2013).

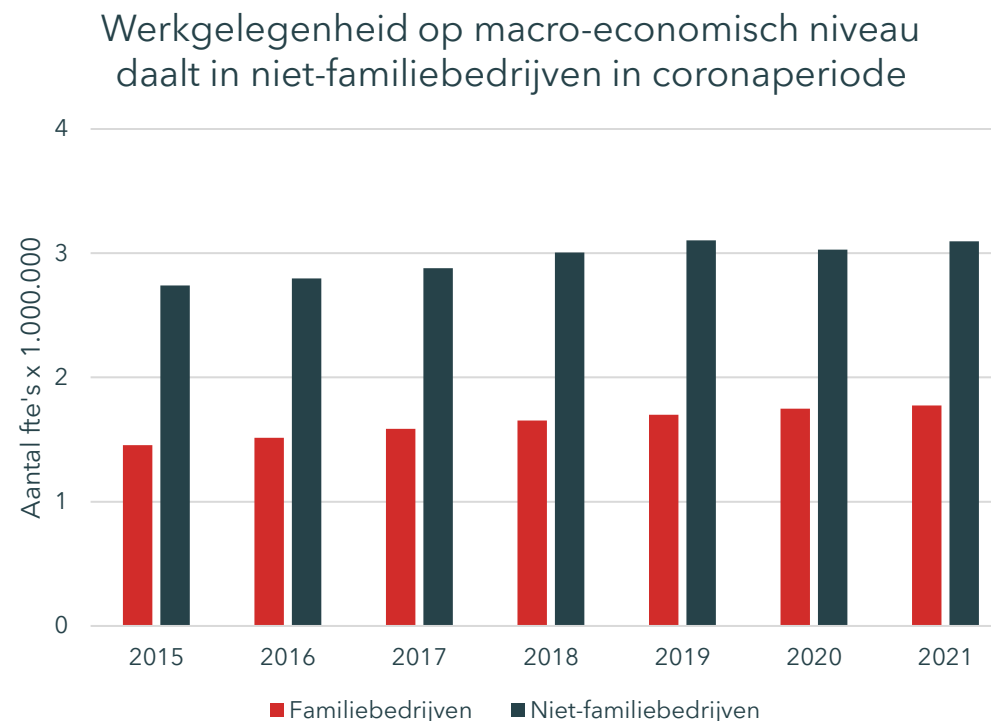

Noot: Reële uurlonen van werknemers in december 2021 op basis van Polisbestanden. De horizontale as toont de percentielen van de loonverdeling. De verticale as de reële uurlonen. We beperken ons tot een onderzoekspopulatie van personen die binnen een maand tussen de 40 en 200 uur hebben gewerkt - zie Klinker & Ter Weel (2023) voor een analyse.

WERKGEVERSCHAP - EMPIRIE

Op macro-economisch niveau is de werkgelegenheid tijdens de coronapandemie in familiebedrijven gestegen en in niet-familiebedrijven gedaald. Tegelijkertijd is het aandeel flexibele contracten gedaald met 19 procent in familiebedrijven.

- De werkgelegenheid in familiebedrijven stijgt op macro-economisch niveau van 1,5 mln. fte in 2015 naar 1,8 mln. fte in 2021.
- Tijdens de coronapandemie (2019-2021) neemt de werkgelegenheid toe met 0,8 mln. fte, terwijl die in niet-familiebedrijven daalt met bijna 0,1 mln. fte.
- Het aandeel werkenden met een vast contract neemt toe in familiebedrijven, waarschijnlijk door de Wet Arbeidsmarkt in Balans. Dit vergroot de baanzekerheid.
- Uit de enquête komt naar voren dat het gemiddelde ziekteverzuim bij de 104 familiebedrijven niet afwijkt van de landelijke cijfers, ook niet wanneer de bedrijven naar grootteklasse worden gesplitst.

Noot: Gegevens op macro-economisch niveau, niet gecorrigeerd voor samenstellingsverschillen. Zie CBS (2023). De werkgelegenheid is gemeten in fte's, waarbij een fte is gedefinieerd als een werkweek van 38 uur.

INNOVATIE - LITERATUUR

Familiebedrijven investeren gemiddeld minder in innovatieve projecten, maar boeken met minder innovatie-input vaker succes vergeleken met niet-familiebedrijven.

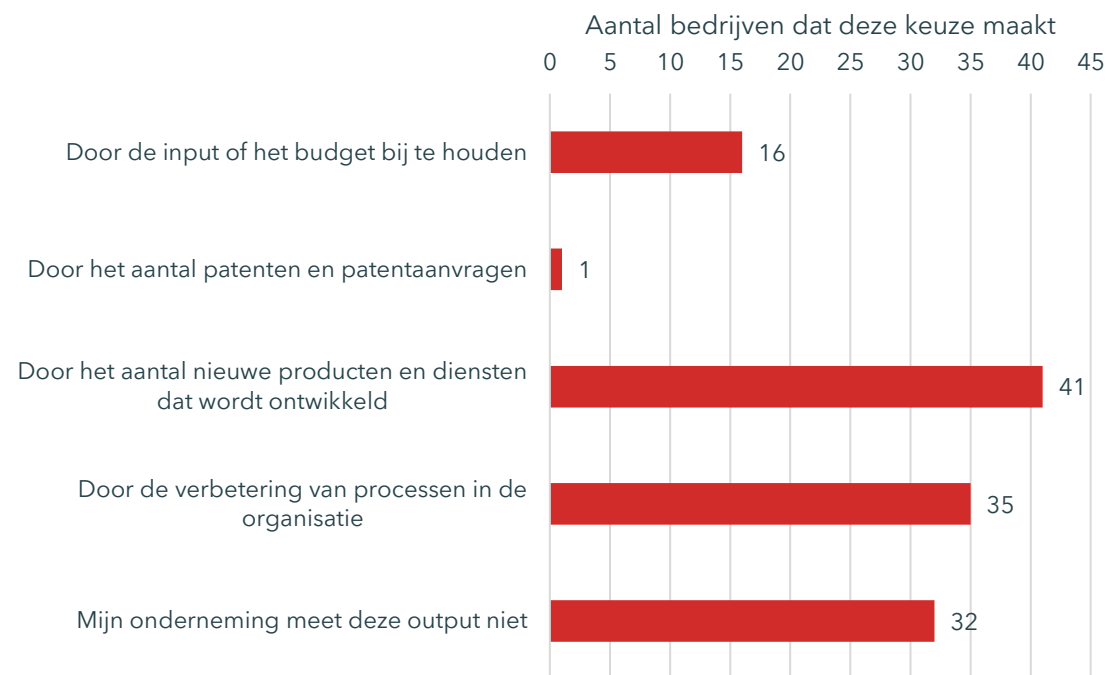
- Familiebedrijven investeren minder in innovatie, maar zijn beter in het omzetten van innovaties naar resultaten, zoals nieuwe producten en processen.
 - Een metastudie van ruim honderd wetenschappelijke publicaties uit meer dan 42 landen laat zien dat de gemiddelde innovatie-input bij familiebedrijven lager ligt dan bij niet-familiebedrijven. Tevens volgt uit deze studie dat familiebedrijven effectiever en efficiënter zijn in het omzetten van innovatie-input naar innovatie-output en zo vaker resultaat boeken met hun innovaties tegen lagere kosten. Het totale niveau van innovatie-output blijft wel lager liggen doordat de effectiviteit en efficiëntie niet opweegt tegen de geringere investeringen (Duran et al., 2016).
- Er is slechts een beperkt begrip over de factoren die innovatie in familiebedrijven beïnvloeden, wat vraagt om meer onderzoek in de toekomst.
 - Uit een metastudie van meer dan honderd wetenschappelijke publicaties over de relatie tussen eigendomsstructuur en innovatie blijkt dat er beperkt begrip is van de specifieke factoren binnen familiebedrijven die van invloed zijn op innovatie-input, het innovatieproces en de geboekte resultaten (Calabro et al., 2018). In toekomstig onderzoek moet aandacht worden besteed aan het meten van de invloed die eigendomsstructuur heeft op de zorgvuldigheid van de beslissing om te investeren en welke risico's daarbij aanvaardbaar zijn voor de onderneming.

INNOVATIE - ENQUÊTE

Uit de enquête onder een aantal familiebedrijven komt naar voren dat jaarlijks wordt geïnvesteerd in innovatieprojecten.

- De tijdshorizon van investeringen ligt voor 21 van de 104 bedrijven op minimaal 10 jaar.
- Het jaarlijkse innovatiebudget als percentage van de omzet verschilt sterk en hangt niet samen met de omvang van de onderneming. Twee derde van de bedrijven in de sample investeert jaarlijks tot maximaal 5 procent van omzet in innovatie en 4 bedrijven meer dan 25 procent.
- Het succes van innovatie wordt vooral afgemeten aan de hand van het aantal nieuwe producten en diensten dat wordt ontwikkeld (41) en door de verbetering van processen in de organisatie (35 bedrijven). Er wordt nauwelijks gemeten aan de hand van patenten en patentaanvragen.

Innovatie-inspanningen in familiebedrijven

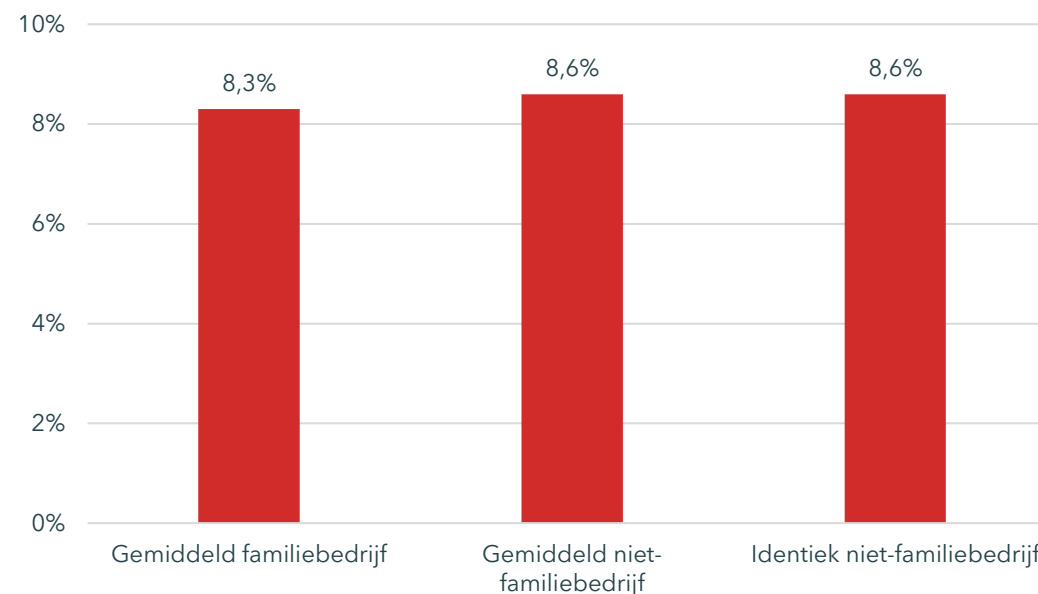
Noot: Gegevens op basis van een enquête onder 309 familiebedrijven. De totale respons bestaat uit 104 bedrijven. De vraag die is gesteld is de volgende: Hoe meet u de output van de innovatie-inspanningen? Hierbij zijn vijf antwoorden mogelijk.

INNOVATIE - EMPIRIE

Het gebruik van WBSO-subsidies ligt lager onder familiebedrijven, wat een indicatie is van minder speur- en ontwikkelingswerk. Als WBSO wordt gebruikt is het verschil nihil.

- De Wet ter Bevordering van Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) bevordert innovatie door een deel van de loonkosten van uren besteed aan speur- en ontwikkelingswerk te vergoeden.
- Familiebedrijven maken minder vaak gebruik van deze regeling; een verschil van 1,7 procentpunt op een gebruik van 9,4 procent door een identiek niet-familiebedrijf.
- Wanneer wordt gekeken naar de intensiteit van het gebruik van WBSO door familiebedrijven en niet-familiebedrijven dan verdwijnt het verschil nagenoeg: er blijft 0,3 procentpunt over ten opzicht van een gebruik van 8,6 procent door een identiek niet-familiebedrijf.

Intensiteit van WBSO-gebruik onder bedrijven die WBSO hebben aangevraagd ligt iets lager in familiebedrijven

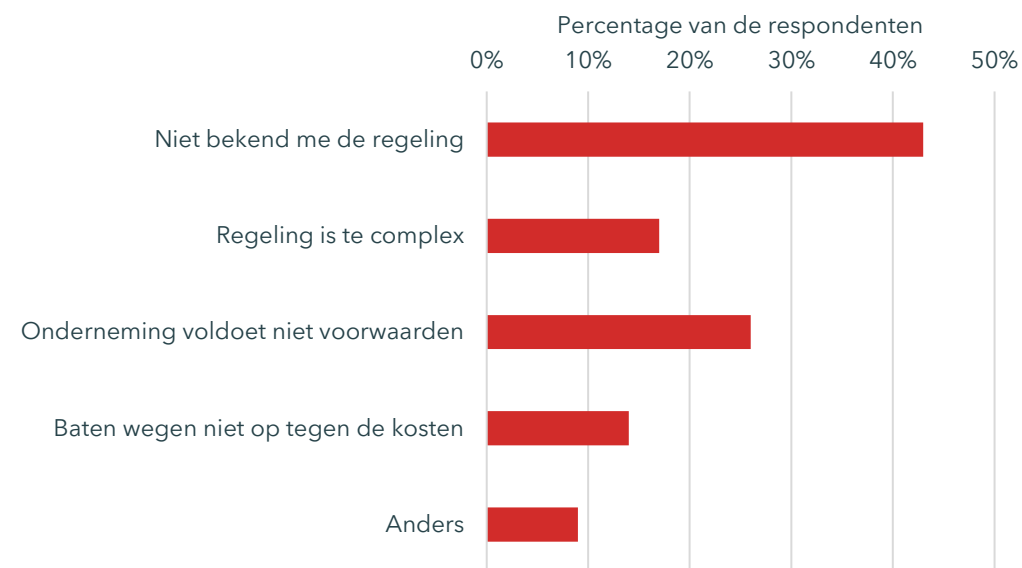
Noot: Het aandeel speur- en ontwikkelingsuren in de totale gewerkte uren als percentage uitgedrukt. Hoe hoger dit percentage, hoe meer innovatie en nieuwe kennis er naar verwachting in het bedrijf wordt geproduceerd.

INNOVATIE - ENQUÊTE

Uit de enquête onder 104 familiebedrijven waarin is gevraagd naar de redenen voor gebruik van innovatieregelingen, zoals WBSO en Innovatiebox, blijkt dat ruim een derde niet bekend is met de regelingen en ongeveer een vijfde de regelingen te complex vindt.

- 44 procent van de familiebedrijven in de enquête maakt gebruik van de WBSO en 29 procent van de Innovatiebox, wat fors hoger is dan het gemiddelde in Nederland.
- Van de WBSO-gebruikers gebruikt 90 procent de regeling al langer dan vijf jaar.
- Van de familiebedrijven die geen gebruikmaken van de regelingen is 34 procent niet bekend met de WBSO en Innovatiebox, wat kan leiden tot onderbenutting.
- Een kwart van de ondernemingen voldoet niet aan de voorwaarden en 17 procent van de regeling te complex.

Vooraf onbekendheid is een reden om geen gebruik te maken van WBSO en Innovatiebox

Noot: Gegevens op basis van een enquête onder 309 familiebedrijven. De totale respons bestaat uit 104 bedrijven. De vraag die is gesteld is de volgende: U geeft aan geen gebruik te maken van de WBSO/Innovatiebox. Kunt u aangeven waarom dat zo is? Hierbij zijn vijf antwoorden mogelijk.

5. NUT EN NOODZAAK VAN FISCALE REGELINGEN

REDENEN VOOR ONDERNEMERSREGELINGEN

EU-landen kennen fiscale ondernemersregelingen. Deze regelingen zijn in aard allemaal gericht op de continuïteit van de onderneming (bij bedrijfsoverdracht).

- Fiscale regelingen voor bedrijfsopvolging zijn gericht op continuïteit bij bedrijfsoverdracht.
 - De Europese Commissie heeft vanaf de jaren '90 van de vorige eeuw diverse malen opgeroepen om familiebedrijven te koesteren en de continuïteit van deze bedrijven fiscaal te faciliteren; het meest recent in het *SME Relief Package* (EC, 2023).
 - Het stimuleren en beschermen van het familiebedrijf en de geboden werkgelegenheid zijn ook veelgenoemde argumenten voor fiscale regelingen in verschillende Europese landen (PwC, 2015).
 - In het meest recente wetsvoorstel tot aanpassing van de fiscale regelingen in Nederland wordt het belang van continuïteit benadrukt.
- De belangrijkste regelingen in Nederland zijn de BOR en DSR.
 - De bedrijfsopvolgingsregelingen erf- en schenkbelasting (BOR) is bedoeld om de continuïteit van familiebedrijven te borgen door ervoor te zorgen dat de belastingdruk bij overdracht van ondernemingsvermogen beheersbaar blijft.
 - De doorschuifregeling inkomstenbelasting voordeel uit aanmerkelijk belang (aanmerkelijk belang) of stakingswinst (ib-ondernemer) (DSR) is er om belastingheffing uit te stellen of te voorkomen wanneer een onderneming wordt overgedragen binnen een familie of aan een nieuwe eigenaar (belastingheffing vindt dan plaats op het moment van verkoop aan derden).

INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

In internationaal perspectief ligt Nederland iets onder het EU-gemiddelde, na de recent doorgevoerde versobering zijn de regelingen minder gunstig voor grotere bedrijven.

- Europese landen geven een eigen invulling aan bedrijfsopvolgingsregelingen (KPMG, 2023).
 - Zowel de hoogte van de fiscale vrijstelling als het verloop van de regeling verschilt sterk tussen landen. Daarnaast kent Nederland een belastingvrije voet, die kleine bedrijven volledig vrijstelt.
 - Ten slotte verschillen landen sterk in de bezitseis (van de verkrijger) en eigendomseis. Beide eisen leggen restricties op die de flexibiliteit van het ondernemerschap beperken (zoals het varen van een andere koers), maar vanuit een fiscale invalshoek misbruik proberen te minimaliseren.
- De uitvoering van de regelingen wordt door bedrijven, adviseurs en de fiscus in veel landen als relatief complex ervaren, vooral door discussies over het vermogensbegrip (OESO, 2021).
- KPMG (2023) wijst op negatieve neveneffecten van versobering van ondernemersregelingen.
 - Indien de overdracht van grotere bedrijven minder sterk wordt gefaciliteerd, bestaat de kans dat deze bedrijven in handen vallen van externe partijen. Hierdoor kan de aard van het bedrijf, de werkgelegenheidsomvang en de lokale activiteit veranderen. Positieve effecten van familiebedrijven op de lokale samenleving en stabiliteit kunnen daarbij verloren gaan.
 - Een ongelijk internationaal speelveld geeft een prikkel om het bedrijf buiten Nederland voort te zetten. Hierdoor vallen belastinginkomsten weg en is het netto-effect voor de schatkist veel lager dan verondersteld door het ministerie van Financiën.

EFFECTIVITEIT ONDERNEMERSREGELINGEN

Evaluaties geven aan dat de fiscale ondernemersregelingen bij bedrijfsoverdracht effectief zijn en hun doel bereiken.

- De vraag is in hoeverre bedrijven over voldoende middelen beschikken bij bedrijfsoverdracht.
 - BOR. KPMG (2021) geeft aan dat 20 procent van de familiebedrijven over voldoende vermogen beschikt om de overdracht te financieren. Het CPB (2022) vindt dat door de BOR er nauwelijks problemen zijn met bedrijfsoverdracht, waarmee de regeling effectief is. CPB neemt hierbij onvoldoende in ogenschouw dat hoe groter het bedrijf, hoe lastiger het wordt om de overdracht te voldoen of extern te financieren.
 - DSR. De DSR maakt het mogelijk om de belastingheffing uit te stellen of te voorkomen wanneer een onderneming wordt overgedragen binnen een familie of aan een nieuwe eigenaar. Deze regeling wordt door het CPB (2022) ook als effectief beschouwd omdat uitstel van belasting belemmering van overdracht voorkomt (belastingheffing vindt dan plaats als de onderneming aan derden wordt verkocht).
- Eisen stellen aan regelingen.
 - De OESO (2021) is kritisch over ondernemersregelingen en stelt voor om strikte eisen op te leggen bij toepassing en handhaving. Deze eisen worden in Nederland ingewilligd, onder meer door het vermogensbegrip in de toekomst te beperken tot ondernemingsvermogen.
- Geëvalueerde hervormingen zijn schaars en gedateerd, maar laten zien dat er nauwelijks een materieel effect is in Duitsland (Houben & Maiterth, 2011) en Griekenland (Troutsoura, 2015).

EFFICIËNTIE VAN ONDERNEMERSREGELINGEN

Evaluaties en internationale reviews geven aan dat de fiscale ondernemersregelingen bij bedrijfsoverdracht beperkt efficiënt zijn.

- Beperkte efficiëntie.
 - De OESO (2021) geeft in een overzicht van regelingen aan dat de bedrijfsoverdrachtsregelingen een impuls aan vermogensongelijkheid kunnen geven. Dat argument geldt in het geval de onderneming succesvol wordt voortgezet en dividend wordt uitgekeerd aan de aandeelhouders.
 - Het CPB (2022) wijst erop dat vaak voldoende middelen aanwezig zijn en dat in overige gevallen een lening passender zou zijn. Hierbij wordt geen rekening gehouden met verschillen in bedrijfsomvang.
- Hoge uitvoeringskosten beperken efficiëntie.
 - De regelingen zijn complex en in veel landen niet helder ingeperkt. Dit leidt tot veel discussie met de fiscus. Een verbetering is het Nederlandse voorstel de BOR te beperken tot ondernemingsvermogen.
- Mogelijke alternatieven.
 - De OESO (2021) geeft aan dat leningen voor bedrijfsoverdracht efficiënter zijn, mits toegang tot financiering voldoende geborgd is. Hoogeveen (2011) stelt een betalingsregeling voor om te voorkomen dat belastingheffing een gevaar vormt voor de continuïteit van de onderneming.
 - Het nadeel van deze alternatieven is dat meer belastbaar dividend uitgekeerd moet worden, wat een negatieve impact heeft op solvabiliteit en liquiditeit. Bovendien: als een groot bedrijf onvoldoende middelen heeft, heeft dit een grotere maatschappelijke impact op bijvoorbeeld werkgelegenheid dan wanneer het gaat om een klein bedrijf.

CONCLUSIE ONDERNEMERSREGELINGEN

De BOR en DSR bereiken hun doel en zijn effectief. De efficiëntie kan worden verbeterd door het vermogensbegrip helder te definiëren. Een internationaal gelijk speelveld is noodzakelijk om de positieve effecten van familiebedrijven te borgen.

- De fiscale ondernemersregelingen bereiken hun doel en zijn effectief. De efficiëntie van de regelingen wordt onder meer vergroot door het vermogensbegrip in te beperken, waardoor de uitvoering met minder kosten gepaard gaat.
- Het is belangrijk om een gelijk internationaal speelveld te borgen. Nederland ligt iets onder het gemiddelde, maar de meest recente aanpassingen die ingaan per 2025 maakt het de continuïteit bij overdracht van grotere bedrijven kwetsbaarder.
- Uit de empirische analyse en de wetenschappelijke literatuur komt naar voren dat familiebedrijven stabiel zijn, doordat ze voorzichtiger zijn en zich richten op de lange termijn. Dit leidt bijvoorbeeld gedurende een economische neergang tot positieve effecten en minder maatschappelijke kosten, doordat familiebedrijven gemiddeld beter in staat zijn schokken op te vangen met hun hoge solvabiliteit en liquiditeit. Deze grotere aandacht voor continuïteit is een reden om de fiscale regelingen voor continuïteit te behouden.
- Een ongelijker speelveld kan ook leiden tot lagere belastingopbrengsten in Nederland, indien bedrijven hun activiteiten naar het buitenland verplaatsen.

6. CONCLUSIE

CONCLUSIE

Familiebedrijven verschillen van niet-familiebedrijven. Het is belangrijk dit onderscheid te maken wanneer wordt gekeken naar continuïteit en macro-economische stabiliteit.

- 60 procent van de ruim 490 dzd. bedrijven in Nederland zijn familiebedrijven (2022). Zij zijn goed voor bijna een derde van alle werknemersbanen in Nederland en realiseren bijna 30 procent van de toegevoegde waarde in het (niet-financiële) bedrijfsleven.
- Positieve effecten van familiebedrijven bestaan als gevolg van een hogere liquiditeit en solvabiliteit, waardoor zij tijdens recessies minder snel maatschappelijke kosten veroorzaken, zoals faillissementen en verlies van werkgelegenheid.
- Deze strategie om een financieel stabiele koers te varen, is één van de redenen waarom fiscale ondernemersregelingen bij bedrijfsoverdracht kunnen worden begrepen. Het vergroot de macro-economische stabiliteit.
- De grotere betrokkenheid bij werknemers en financiële stabiliteit van familiebedrijven dragen positief bij aan maatschappij en economie en zij zijn vaker gevestigd in gemeentes met een grotere onderlinge verbondenheid en betrokkenheid. De exacte maatschappelijke bijdrage van familiebedrijven is moeilijk kwantitatief te duiden en vergt meer data en onderzoek.
- Familiebedrijven zijn (op basis van WBSO-gegevens) minder innovatief, maar als zij innovatieprojecten uitvoeren hebben die hetzelfde rendement als in niet-familiebedrijven.

ONDERZOEKSVERANTWOORDING

AUTEURS

Dit onderzoek is uitgevoerd door een team dat regelmatig onderzoek uitvoert naar bedrijven(beleid) met empirische analyses aan de hand van enquêtes en microdata.

Bas ter Weel

Algemeen directeur SEO Economisch Onderzoek en hoogleraar economie aan de Universiteit van Amsterdam

b.terweel@seo.nl

Gerben de Jong

Senioronderzoeker SEO Economisch Onderzoek

g.dejong@seo.nl

Adam Kuczynski

Onderzoeker SEO Economisch Onderzoek

a.kuczynski@seo.nl

Devi Brands

Onderzoeker SEO Economisch Onderzoek

d.brands@seo.nl

Sacha Pel

Onderzoeker SEO Economisch Onderzoek

s.pel@seo.nl

BEGELEIDINGSKOMMISSIE

Ten behoeve van dit onderzoek is een begeleidingscommissie ingesteld die drie keer bijeen is gekomen in het najaar van 2023.

- De leden van de begeleidingscommissie zijn:
 - Drs. Thomas Grosfeld, VNO-NCW en MKB Nederland
 - Dr. Anneleen Michiels, Universiteit Hasselt
 - Prof. dr. Henk Volberda, Universiteit van Amsterdam
 - Prof. dr. Dinand Webbink, Erasmus Universiteit Rotterdam
- Vanuit de opdrachtgevers is het onderzoek begeleid door:
 - Albert Jan Thomassen namens FB Ned | Familie Bedrijven Nederland
 - Floris Croon namens Stichting Familie Onderneming

INTERVIEWS MET EXPERTS

Ten behoeve van dit onderzoek is met een aantal experts gesproken op het terrein van fiscaliteit, beleid en onderzoek, en onderwijs.

- Fiscaliteit
 - Ministerie van Financiën, fiscalisten van het directoraat Fiscale Zaken
 - Tilburg Universiteit, fiscalisten en juristen met expertise op het terrein van ondernemersregelingen
 - KPMG, specialisten op het terrein van bedrijfsopvolgingsregelingen
- Beleid en onderzoek
 - CPB, onderzoekers die recent de bedrijfsopvolgingsregelingen hebben geëvalueerd
 - Ministerie van Economisch Zaken en Klimaat, medewerkers van het directoraat Bedrijfsleven en Innovatie
 - VNO-NCW en MKB Nederland, specialisten op het terrein van ondernemersregelingen
- Ondernemerschap
 - Nyenrode Business Universiteit, onderwijsspecialisten en opleiders
 - Vrije Universiteit, onderwijsspecialisten en opleiders
 - Rotterdam School of Management, onderwijsspecialisten en opleiders

GEBRUIKTE CBS-MICRODATABESTANDEN

- **Algemeen Bedrijven Register (ABR)** Populatie aan bedrijven in Nederland en informatie over de basiskenmerken van deze bedrijven (sector, grootteklasse, vestigingsplaats, etc.).
- **Bedrijfsdemografisch Kader (BDK)** Bedrijfsdemografische kenmerken van bedrijven in Nederland, waaronder (vanaf 2015) of een bedrijf een familiebedrijf is of niet.
- **Aangifte Omzetbelasting (BTW)** Informatie over de totale omzetten van bedrijven in Nederland per verslagjaar op basis van de aangiften omzetbelasting.
- **Statistiek Financiën van niet-financiële Ondernemingen (NFO)** Balansen en resultaatrekeningen van ondernemingen die in Nederland actief zijn in de niet-financiële sector.
- **Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO)** Inzet van Nederlandse bedrijven op het gebied van speur- en ontwikkelingswerk (S&O) onder de WBSO-regeling. Wordt gebruikt als proxy voor de mate waarin een bedrijf innovatieve activiteiten ontplooit.
- **Data Coronasteunmaatregelen (COVID19)** Gebruik door bedrijven van verschillende maatregelen die door de overheid in het leven zijn geroepen om ondernemers te steunen bij de gevolgen van de coronacrisis.
- **Banen en Lonen op basis van de Polisadministratie (SPOLISBUS)** Banen en lonen van werknemers bij Nederlandse bedrijven.

EMPIRISCHE METHODEN

Analyses op toegevoegde waarde, liquiditeit, solvabiliteit, de aandelen vaste en flexibele contracten, en gebruik van WBSO en COVID-steunmaatregelen

- Simulaties van het 'gemiddelde familiebedrijf' en het 'gemiddelde niet-familiebedrijf' o.b.v. (i) random effects modellen incl. een indicator voor familiebedrijven, jaar-, sector- en provincie fixed-effects en controle variabelen voor arbeid, kapitaal, wbs-gebruik en bedrijfsleeftijd en (ii) de gemiddelde waardes van deze onafhankelijke variabelen voor deze twee type bedrijven. Voor het 'identieke niet-familiebedrijf' zijn de gemiddelde waardes voor familiebedrijven gebruikt, *behalve* de indicator voor familiebedrijven.

Analyses van de inkomensverdeling

- Percentielen van het uurloon gecontroleerd voor geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, sector en gewerkte uren middels een lineair regressiemodel. Uurloon berekend als het basisloon gedeeld door de basisuren op alle personen die binnen een maand tussen de 40 en 200 uur hebben gewerkt.

Analyses van werkgelegenheid tijdens de coronapandemie

- Macroegegevens (sommelingen) over alle ondernemingen excl. de financiële sector, vastgoed, huishoudens en extraterritoriale organisaties (SBI-codes K, L, T, U). Voltijdsequivalenten (fte) zijn berekend als de som van de basisuren uit de Polisadministratie gedeeld door 1.976 uren.

Analyses sociaal kapitaal

- Correlaties tussen het percentage familiebedrijven in een gemeente en de z-score van de collecte opbrengsten per huishoudens in (afkomstig van het Centraal Bureau Fondsenwerving), opkomst verkiezingen (TK2017, GEM14, GEM18) en het aantal bloeddonoren per 1.000 inwoners in een gemeente. Zie Odding & Ter Weel (2022) voor nadere specificatie.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR (1)

Akcomak, I.S. & ter Weel, B. (2009). Social capital, innovation and growth: evidence from Europe. *European Economic Review*, 53(5): 544-567.

Akcomak, I.S. & ter Weel, B. (2012). The impact of social capital on crime: evidence from the Netherlands. *Regional Science and Urban Economics*, 42(1-2), 323-340.

Amore., M.D., Pelucco, V. & Quarato, F. (2022). Family ownership during the Covid-19 pandemic. *Journal of Banking and Finance*, 135, <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2021.106385>

Anderson, R.C. & Reeb, D.M. (2003). Founding-family ownership and firm performance: Evidence from the S&P 500. *Journal of Finance*, 58(3), 1301-1328.

Bassanini, A., Breda, T., Caroli, E., & Reberioux, A. (2013). Working in family firms: paid less but more secure? Evidence from French matched employer-employee data. *ILR Review*, 66(2), 433-466.

Bernanke, B. & Gertler, M. (1986). Agency costs, net worth, and business fluctuation. *American Economic Review*, 79(1), 14-31.

Block, J. (2010). Family management, family ownership, and downsizing: evidence from S&P 500 firms. *Family Business Review*, 23(2), 109-130.

Carney, M., van Essen, M., Gedajlovic, E.R. & Heugens, P.P.M.A.R. (2015). What do we know about private family firms? A meta-analytical review. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 39(3), 513-554.

CBS (2023). *Familiebedrijven in Nederland, 2021-2022*. CBS: Den Haag.

CPB (2022). *Evaluatie fiscale regelingen gericht op bedrijfsoverdracht*. CPB: Den Haag.

Ding, W., Levine, R., Lin, C. & Xie, W. (2021). Corporate immunity to the COVID-19 pandemic. *Journal of Financial Economics*, 141, 802-830.

Duran, P., Kammerlander, N., van Essen, M. & Zellweger, T. (2016). Doing more with less: innovation input and output in family firms. *Academy of Management Journal*, 59(4), 1224-1264.

EC (2023). *SME Relief Package*. COM(2023) 535 Final. Europese Commissie: Brussel.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR (2)

Faller, C.M. & zu Knyphausen-Afess, D. (2018). Does equity ownership matter for corporate social responsibility? A literature review of theories and recent empirical findings. *Journal of Business Ethics*, 150, 15-40.

Hansen, C., Block, J. & Neuenkirch, M. (2020). Family firm performance over the business cycle: a meta-analysis. *Journal of Economic Surveys*, 34(3), 476-511.

Hoogeveen, M.J. (2011). *De kwaliteit van de fiscale bedrijfsopvolgingswetgeving*. Proefschrift Tilburg University.

Houben, H. & Maiterth, R. (2011). Endangering of businesses by the German inheritance tax? An empirical analysis. *Business Research*, 4, 32-46.

Klinker, I. & ter Weel, B. (2023). Forse groei lage lonen en meer vaste contracten tussen 2017 en 2022. *Economisch Statistische Berichten*, 108(4823), 300-303.

Knack, S. & Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation. *Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1251-1288.

KPMG (2021). *Onderzoek effecten afschaffing bedrijfsopvolgingsregelingen*. KPMG Advisory NV.

KPMG (2023). *Global family business tax monitor 2023. Branching out, building up, giving back*. KPMG International.

Neckebrouck, J., Schulze, W. & Zelleweg, T. (2018). Are family firms good employers? *Academy of Management Journal*, 61(2), 553-585.

O'Boyle, E.H. Jr., Pollack, J.M., & Rutherford, M.W. (2012). Exploring the relation between family involvement and firms' financial performance: A meta-analysis of main and moderator effects. *Journal of Business Venturing*, 27(1), 1-18.

Odding, C. & ter Weel, B. (2022). Het belang van sociaal kapitaal in Nederland. *TPE Digitaal*, 16(2), 1-25.

OESO (2021). Inheritance taxation in OECD Countries. *OECD Tax Policy Studies*, 28. OECD: Parijs.

Prescott, E.C. (1986). Theory ahead of business cycle measurement. *Quarterly Review*, Federal Reserve Bank of Minneapolis, 9-33.

PwC (2015). *Bedrijfsopvolgingsregelingen voor het familiebedrijf onder druk*. PwC: Amsterdam.

Sraer, D., & Thesmar, D. (2007). Performance and behavior of family firms: evidence from the French stock market. *Journal of the European Economic Association*, 5(4), 709-751.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR (3)

Townsend, R. (1988). Information constrained insurance: the revelation principle extended. *Journal of Monetary Economics*, 21(1), 411-450.

Tsoutsoura, M. (2015). The effect of succession taxes on family firm investment: evidence from a natural experiment. *Journal of Finance*, 70(2), pp. 649-688.

Villalonga, B., & Amit, R. (2006). How do family ownership, control and management affect firm value?. *Journal of financial Economics*, 80(2), 385-417.

Villalonga, B., & Amit, R. (2020). Family ownership. *Oxford Review of Economic Policy*, 36(2), 241-257.

“De wetenschap dat het goed is.”

SEO Economisch Onderzoek doet onafhankelijk toegepast onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven. Ons onderzoek helpt onze opdrachtgevers bij het nemen van beslissingen. SEO Economisch Onderzoek is gelieerd aan de Universiteit van Amsterdam. Dat geeft ons zicht op de nieuwste wetenschappelijke methoden. We hebben geen winstoogmerk en investeren continu in het intellectueel kapitaal van de medewerkers via promotietrajecten, het uitbrengen van wetenschappelijke publicaties, kennisnetwerken en congresbezoek.

SEO-rapport 2024-21
ISBN 978-90-5220-382-9

Informatie & Disclaimer

SEO Economisch Onderzoek heeft op de verkregen informatie en data geen onderzoek uitgevoerd dat het karakter draagt van een accountantscontrole of due diligence. SEO is niet verantwoordelijk voor fouten of omissies in de verkregen informatie en data.

Copyright © 2024 SEO Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in artikelen, onderzoeken en collegesyllabi, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld. Gegevens uit dit rapport mogen niet voor commerciële doeleinden gebruikt worden zonder voorafgaande toestemming van de auteur(s). Toestemming kan worden verkregen via secretariaat@seo.nl.